

MILLIY IQTISODIYOT RAQOBATIDA NAZARIY VA ILMIY QARASHLAR

Toshkent Gumanitar Fanlar Universiteti
Iqtisodiyot fakulteti 2-kurs sirtqi bo‘lim talabasi
Sobirova Irodaning yozgan ilmiy maqola ishi

Аннотация (O‘zbek, Rus va Ingliz tillarida)

Аннотация (o‘zbek tilida)

Ushbu maqolada milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini shakllantirishga oid nazariy va ilmiy yondashuvlar tahlil qilingan. Klassik va zamonaviy iqtisodiy maktablar qarashlari asosida iqtisodiy raqobat mohiyati yoritilgan. Shuningdek, raqobatbardoshlikni belgilovchi omillar, global iqtisodiyot sharoitida milliy strategiyalarning roli hamda O‘zbekiston iqtisodiyotiga oid ilmiy qarashlar ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: milliy iqtisodiyot, raqobatbardoshlik, iqtisodiy nazariya, Porter nazariyasi, innovatsiyalar, institutsional yondashuv.

Аннотация (на русском языке)

В данной статье анализируются теоретические и научные подходы к формированию конкурентоспособности национальной экономики. На основе взглядов классических и современных экономических школ раскрывается сущность экономической конкуренции. Кроме того, рассматриваются факторы, определяющие конкурентоспособность, роль национальных стратегий в условиях глобальной экономики и научные взгляды, связанные с экономикой Узбекистана.

Ключевые слова: национальная экономика, конкурентоспособность, экономическая теория, теория Портера, инновации, институциональный подход.

Annotation (in English)

This article analyzes theoretical and scientific approaches to shaping the competitiveness of the national economy. Based on the views of classical and modern

economic schools, the essence of economic competition is revealed. Furthermore, the article examines the factors determining competitiveness, the role of national strategies in the context of the global economy, and scientific perspectives related to Uzbekistan's economy.

Keywords: national economy, competitiveness, economic theory, Porter's theory, innovations, institutional approach.

Avvalam bor milliy iqtisodiyot tushunchasiga tohtalib otsak mustaqillikka erishgandan boshlab milliy iqtisodiyotimizda ulkan o'zgarishlar ro'y bera boshlandi . Milliy iqtisodiyotidagi islohatlarni chuqurlashtirish va uni mehanizatsiyalash ishlari izchil olib borilib kelinmoqda . Bugungi kunga kelib O'zbekiston Respublikasi hamjamiyatida munosib o'rin egallash milliy iqtisodiyot shakilantirish rivojlantirishda ustuvor vazifalardan hisoblanadi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida Prezidentimiz 7ta strategiyasini aytib o'tilar shundan uchinchi strategiya milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashga qaratilgan .

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilinayotgan iqtisodiy islohotlarda ham raqobat muhitini rivojlantirishga, monopoliyaga qarshi kurashishga, erkin bozor mexanizmlarini mustahkamlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Demak, milliy iqtisodiyotning samarali faoliyat yuritishi uchun raqobatning nazariy asoslari, uning ilmiy qarashlari hamda xalqaro tajribalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqobatning nazariy asoslari

Raqobat tushunchasi iqtisodiy fanlarda qadimdan mavjud bo'lib, turli davrlarda turli olimlar uni har xil tarzda izohlaganlar. Klassik iqtisodchilar — Adam Smit, Devid Rikardo va Jan Batist Seylar raqobatni bozorning “ko‘rinmas qo‘li” sifatida baholaganlar. Ularning fikricha, erkin raqobat ishlab chiqaruvchilarni resurslardan oqilona foydalanishga, narxlarni barqarorlashtirishga va iste'molchilar talabini qondirishga majbur qiladi. XX asrda raqobatning yangi nazariyalari paydo bo'ldi. Xususan, Yozef Shumpeter

raqobatni “ijodiy vayronkorlik” jarayoni deb atadi. Uning fikricha, har bir yangi texnologiya yoki mahsulot eski tizimni yo‘q qiladi, natijada iqtisodiyotda sifat jihatdan yangi bosqich yuzaga keladi.

Bugungi kunda raqobat nazariyalari faqat iqtisodiy jarayonlar bilan emas, balki ijtimoiy, siyosiy va huquqiy omillar bilan ham chambarchas bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Chunki zamonaviy iqtisodiyotda raqobat davlatning tartibga solish siyosati, xalqaro savdo qoidalari va global integratsiya jarayonlari bilan hamohang bo‘lishi zarur.

Milliy iqtisodiyot sharoitida raqobat

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng bozor munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish yo‘lida keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirdi. Bunda asosiy maqsad — milliy iqtisodiyotda raqobatbardosh muhit yaratish, monopoliyaga barham berish va tadbirkorlikni rivojlantirishdir.

Milliy iqtisodiyotda raqobat quyidagi asosiy jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida mahsulot sifati bo‘yicha raqobat;
- narxlar orqali raqobat;
- innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha raqobat;
- tashqi bozorlarni egallash uchun raqobat.

Shuningdek, davlatning iqtisodiy siyosati ham raqobat muhitiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, soliqlar, bojxona to‘lovlari, subsidiyalar va imtiyozlar raqobat sharoitlarini o‘zgartirishi mumkin. Shu sababli raqobatni faqat erkinlik emas, balki adolatli tartibga solish ham muhimdir. O‘zbekistonda Raqobat qo‘mitasi faoliyat olib borib, monopoliyaga qarshi kurashishda va iste’molchilar manfaatlarini himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi. Bu esa milliy iqtisodiyotda sog‘lom raqobat muhitini yaratishga xizmat qilmoqda.

Raqobatni rivojlantirishning ilmiy qarashlari

Ilmiy qarashlarga ko'ra, raqobatni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash – yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish raqobatning eng muhim omilidir.
  2. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish – bozor iqtisodiyotida kichik korxonalar raqobatbardoshlikni oshirishda muhim o'rin tutadi.
  3. Inson kapitalini rivojlantirish – bilimli, malakali kadrlar raqobatni kuchaytiruvchi asosiy resurs hisoblanadi.
  4. Bozor infratuzilmasini takomillashtirish – transport, logistika, axborot texnologiyalari raqobatni qo'llab-quvvatlaydi.
- O'zbekiston Fanlar akademiyasi, oliy ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot institutlarida ham milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha turli ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Xalqaro tajriba va O'zbekiston amaliyoti

Rivojlangan davlatlarda raqobatni rivojlantirish bo'yicha katta tajriba to'plangan. Masalan, AQShda monopoliyaga qarshi qonunlar XIX asr oxiridan buyon amal qilib keladi. Yevropa Ittifoqida esa raqobat siyosati yagona bozorni shakllantirishning asosiy omillaridan biridir. Xitoy tajribasi ham muhim ahamiyatga ega. Bu davlat bozor mexanizmlarini joriy qilish bilan birga, raqobatni davlat nazorati ostida tartibga solmoqda. Natijada iqtisodiyotda tez sur'atlar bilan o'sish kuzatilmoqda.

O'zbekiston amaliyotiga nazar tashlasak, so'nggi yillarda "Monopoliyaga qarshi kurash to'g'risida"gi qonun, "Raqobatni rivojlantirish strategiyasi" kabi hujjatlar qabul qilindi. Bundan tashqari, erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilmoqda, eksport faoliyati qo'llab-quvvatlanmoqda. Bu islohotlar mamlakatimizda sog'lom raqobat muhitini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa va takliflar

Milliy iqtisodiyotda raqobatning samarali faoliyat yuritishi mamlakatning iqtisodiy o'sishi, xalq farovonligi va innovatsion rivojlanishini ta'minlaydi. Raqobatni rivojlantirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Monopoliyaga qarshi qonunchilikni yanada kuchaytirish.
  2. Davlatning tartibga solish siyosatini adolatli va shaffof yo'lga qo'yish.
  3. Innovatsiyalarni joriy etishda ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirish.
  4. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish orqali milliy korxonalarni global bozorga olib chiqish.
  5. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni keng qo'llab-quvvatlash.
- Umuman olganda, milliy iqtisodiyotda raqobat nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti uchun ham mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Milliy iqtisodiyot raqobati bu ko'p omilli tushuncha bo'lib u nafaqat iqtisodiy salohiyat balki institutsional, texnologik va inson resurslariga ham bog'liq. Har bir davlat o'zining o'ziga xos resurslari, siyosiy myhit va global pozitsiyasiga qarab o'z raqobat strategiyasini ishlab chiqish zarurdir.

Milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini o'lchash metodologiyasini ishlab chiqish

Jahon tajribasida raqobatbardoshlikni baholash uchun turli reytinglar (WEF Global Competitive Index, IMD World Competitiveness Ranking va h.k.) mavjud. Ammo bu reytinglar ko'pincha umumiy metodikaga asoslangan bo'lib, har bir mamlakatning o'ziga xos sharoitlarini to'liq hisobga olmaydi. Shu sababli:

- **Milliy sharoitlarga mos raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari tizimi** ishlab chiqilishi lozim.
- Bu tizimda **hududiy farqlar, sohaviy tahlillar** va **mahalliy resurslar salohiyati** inobatga olinishi kerak.
- Tahliliy markazlar va ilmiy-tadqiqot institutlari hamkorligida **xalqaro standartlarga mos, ammo milliy xususiyatlarga moslashtirilgan indikatorlar** asosida baholov tizimini joriy etish taklif etiladi.

Milliy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan kichik biznes va tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish uchun:

- Soliq, bojxona va kredit siyosatini **soddalashtirish va barqarorlashtirish** orqali xususiy sektor uchun **prognoz qilinadigan iqtisodiy muhit** yaratish lozim.

- Eksport faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun **logistika xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan davlat dasturlari** ishlab chiqilishi tavsiya etiladi.

- Kichik biznesni raqamlashtirish va texnologik yangilanishga yo'naltirish uchun **grantlar va subsidiyalar** ajratish amaliyotini kengaytirish zarur.

Raqobat muhitini tartibga soluvchi institutlarni kuchaytirish

Raqobatbardosh iqtisodiyotning yana bir muhim jihati – bu adolatli va shaffof raqobat muhitining mavjudligidir. Monopoliya va sun'iy to'siqlarning mavjudligi iqtisodiyotning sog'lom raqobatga asoslangan rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Shu sababli:

- **Monopoliyalarga qarshi kurashish qo'mitasining vakolatlari** va huquqiy asoslarini kuchaytirish tavsiya etiladi.

- Yangi korxonalar kirib kelishiga to'sqinlik qiluvchi **byurokratik va administrativ g'ovlarni** bartaraf etish lozim.

- Davlat xaridlarida **raqobat va ochiqlik tamoyillarini qat'iy qo'llash**, korrupsiya va manfaatlar to'qnashuvining oldini olish zarur.

Inson kapitali va ta'lim sifatini oshirish orqali raqobatbardoshlikni mustahkamlash

Inson kapitali – bu zamonaviy iqtisodiy o'sishning eng muhim manbai. O'zbekistonning kelajakdagi raqobatbardoshligi asosan ta'lim, malaka va kasbiy tayyorgarlikka bog'liq bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan:

- Ta'lim tizimida **bozor ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlash tizimini** kengaytirish kerak.

- Oliy ta'limda **ilmiy tadqiqotlar va startaplar faoliyatini rag'batlantirish** lozim.

- **Kasb-hunar markazlari** orqali yoshlarni amaliy mehnat bozoriga tayyorlash bo'yicha davlat dasturlarini kuchaytirish zarur.

Yuqoridagi takliflarni hayotga tatbiq etish orqali O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligi nafaqat ichki bozorni mustahkamlaydi, balki xalqaro maydondagi iqtisodiy pozitsiyalarni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Bu yo'lda ilmiy asoslangan, tizimli va uzoq muddatli strategik yondashuvlar asosiy ustuvorlik bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1. Adam Smit. "Xalqlar boyligi". – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
- 2. Devid Rikardo. "Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish tamoyillari". – Moskva: 1993.
- 3. Shumpeter Y. "Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi". – Moskva: 1982.
- 4. O'zbekiston Respublikasi Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi materiallari.
- 5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari. www.lex.uz
- 6. Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida". – Toshkent: O'zbekiston, 2011.
- 7. O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish strategiyasi, 2021–2025.
- 8. Moliya va iqtisodiyot bo'yicha xalqaro jurnallar (Economist, World Economy Review).